

ՇԱԶԻԿ

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

17^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 19. (563)

8 ՄԱՅԻՍ 1904

ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՓՈՂՈՑԸ

Մ. ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ

ՈՒՍՈՅ ամէնէն կարեւոր արտաբերականներէն մէկուն եկեղեցիի փողոցին մէջ եմ։ Այդ փողոցը ձեւացած է երկու կողմէն բարձր պատերով։ Մէկ կողմը եկեղեցւոյ շրջափակին պատն է որ կը բարձրանայ իսկ միւս կողմը մասնաւորի մը ընդարձակ պարտէզին շրջափակն է։ Փողոցը սալարկուած է եւ երկու կողմերն ալ մայթեր կան։ Աստիճա մակնքը կը հաստատեն անցելոյն մէջ եւ զամ խնամքը որով դէպ ի եկեղեցին առաջնորդող ճամբան մեր հայրերը վայելուչ վիճակի մը մէջ դրած են։

Որքան մեծ կ'ըլլայ զարմանքս երբ կը տեսնեմ որ կանոնաւոր սալարկումով ու երկու կողմերը կանոնաւոր մայթերով այդ փողոցին մէջ ուղտափուշերը սկսած են աճիլ տարապայման առատութեամբ մը, եկեղեցիին զիմացի եղերքի մայթը բոլորովին անանցանելի դարձնելով եւ մնացած մասն ալ սնխնամ լերան ճամբու մը փոխարկած են։ Ուշադրութիւնս աւելի կը լարեմ մեր համայնքը ներկայիս մէջ յատկանշող ուրիշ բաներ ալ տեսնել կարենալու համար։ Արդէն եկեղեցիին փողոցի դրան առջեւն եմ։ Ծիշդ այն տեղը կը տեսնեմ, աճած՝ ուղտափուշերու եւ խոտերու հետ ներդաշնակ ամբողջութիւն կազմող աւլուելու, մտքուելու միայն սահմանուած թուղթի կտորներ, աղտոտութիւններ, ընդհանուր պատկերը կատարեալ է իր բոլոր կողմերովը։ Բարեպաշտական ցոյց մը ընելու համար չէ եթէ ըսեմ որ սրտի շատ զօրաւոր սեղմում մը կ'ունենամ, ինքզինքս զգալով լքուած, անխնամ վայրի մը մէջ։ Շարժու մէջ օր մըն է, երեկոյեան ժամերգութիւնէն անմիջապէս վերջը։ Անզգալաբար սանդուղներէն վեր կ'ելլեմ եկեղեցիին շրջափակին մէջն եմ արդէն։ Այն տեղ երեք հոգիներ կը տեսնեմ, լուսարարի եւ ժամկոչի երեւոյթով։ Եկեղեցիի սպասաւորներ ամէն պարագայի մէջ։ Մէկը բանկալը նստած չեմ դիտեր թէ ի՞նչ կը խոկայ, միւս երկուքը, շրջափակին մէջ ծառի մը տակ, մէյ մէկ աթոռ առած նստած, հաճելի խօսակցութիւն մը հիւսելու երեւոյթը ունին։ Այլ եկեղեցիէն ներս չեմ մտներ չիտակը, խընամքի պակասի ապացոյցներ եկեղեցիէն ներս ալ դռնելու համար։ Շրջափակին միւս կողմի դռնէն դուրս կ'ելլեմ։

Չեմ գիտեր թէ մեղի համար եկեղեցիէն աւելի հանրային հանգամանք ունեցող հաստատութիւն մը կ'ա՞յ: Ան է որ իր վրայ պիտի խտացնէ մեր համայնքին բոլոր առաքինութիւնները ինչպէս եւ մոլութիւնները: Եւ ճիշդ վերը ներկայացուցած պատկերէս ամէն իրաւունք ունիմ հետեւցնելու թէ, մտքի եւ բարուց ապաստումի մէջ եղող համայնք մը միայն կարող է զինքը ամէնէն աւելի յատկանշող հաստատութիւն մը, այս պարագային եկեղեցին, անանկ արտաքին վիճակի մը մէջ ձգել, որ ամէն կերպով լքումի տպաւորութիւնը միայն կարենայ յառաջ բերել եկեղեցւոյ վրայ:

Մտքի ու բարուց ապաստումը, ներկայիս, սկսուած բան մըն է մեղի համար: Չպիտի ուզե՞մ այս յոգեւածիս մէջ, մեր հանրային կեանքի ամէն մասերէն ապացոյցներ բերել, այդ ճշմարտութեան հանդէպ թեարհաւատները համոզելու համար: Այսօր պիտի բաւականանամ միայն եկեղեցիի փողոցին մէջ մնալ, որ ինքնին շատ զօրաւոր ապացոյցներ կուտայ սկսուած բարոյական ու մտաւորական ապաստումին:

Ասկից առաջ, մեր մեծ հայրերը եւ նոյն իսկ հայրերը բարոյական շատ աւելի մեծ կորով մը ունին եղեր, որով շինած են եկեղեցիները եւ դպրոցները եւ իբր ոչ-ապաստերած անհատներ կրցած ալ են խնամել իրենց շինած հաստատութիւնները թէ՛ ներքէնապէս եւ թէ արտաքինապէս: Մենք այսօր, իրենց թոռները եւ զաւակները, ի վիճակի չենք խնամով պահուած եւ մեղի հասած այդ եկեղեցիները ու իրենց սալարկուած փողոցները գէթ իրենց վիճակին մէջ պահելու: Թողուցած ենք որ եկեղեցիէն ներս անբարեպաշտ ձգտումները եւ անպատկառ անզգամութիւնը սարգի, իսկ եկեղեցիէն դուրս, ձուլութեան արդիւնք լքումը ամէն կողմ առտասկ եւ խոտ բուսցնէ:

Եկեղեցիի կանոնաւոր սալարկումով այն փողոցը որ կ'ստիւնի վայրի ուղտափուշերէ կը զրաւուի, խօսուն անարգանք մըն է արժանապատուութեանը այն տոհմին, որ թերեւս իր տպաստեցածի դերագոյն հեգնութեանը մէջ ինքզինքը արդարացնելու համար ըսէ թէ, «Բրիտտոսի տաճարը երթալու համար մարդ պէտք է փուշերու մէջէն քալէ»: Ինքզինքին յարգանքը, տոհմիկ նախանձախնդրութիւնը ո՞ր աստիճան օտար բաներ դարձած ըլլալու են մեղի համար, որ մենք կարող չըլլանք մեր շուրջ աճող տղիւթութիւնները տեսնելու. ընդհակառակը սկսինք վարժուիլ անոնց եւ եկեղեցիին կանոնաւոր փողոցը լերան ամառի ու խոպան ճամբուն վերածելով, առանց գայթակհելու անցնինք անոնց մէջէն, եկեղեցի երթալու համար:

Չեմ կարծեր յոռետեսի մը պաշտօնը կատարած ըլլալ, եթէ ըսեմ թէ բարոյական եւ մտաւորական ուղղութեան մը մէջ, նայն իսկ խնամով հարթուած ճամբաներ տակաւ ուղտափուշերով եւ տատասկներով լեցուելու վրայ են մեր մէջ ու մենք ալ վարժուած անոնց խոպան տեսքին, անտարբերութեամբ կ'անցնինք այն տեղերէն: Բարոյական ու մտաւորական ապաստումը ըստածը ուրիշ բան չենթադրեր արդէն:

Ու ամէն անգամ որ եկեղեցւոյ այդ փողոցը, ինչո՞ւ անկեղծ չըլլամ, Ակիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ փողոցը, աչքիս առջեւ կը ընդմ իր տատասկներով եւ ուղտափուշերով, չեմ կրնար չի մտածել նաեւ այն տատասկներուն եւ ուղտափուշերուն որոնք միշտ աւելի աճելու վրայ են բարոյական ու մտաւորական ուղղութեամբ, ըլլա՞յ մեր բարուց մէջ, ըլլա՞յ դրականութեան, լրագրութեան մէջ:

Է Մ Ի Լ Տ Ի Ի Ք Լ Օ

ՏՈՔԴ. Ն. ՏԱՂԱԽԱՐԵԱՆ

ԲԱԳԵՏՆԵՐՆ չուտով կը ճանչցուին ժողովրդեան կողմանէ, սակայն գիտունք ընդհանրապէս անծանօթ կը մնան ամբողջին, ու այնչափ աւելի օտար անոնց համար՝ որչափ խոր ըլլայ իրենց հըմտութիւնն ու գիտութեանց բարձրութիւններն սաւառներն: Արդարեւ մեծ գիտուններն՝ գիտութիւնն գիտութեան համար կ'ուսումնասիրեն, բնութեան զաղտնիքներն երեւան հանելու ու օրէնքներն գտնելու կ'աշխատին, որոց հետագօտութեանց չոր ու ցամաք նիւթերն անմատչելի են ժողովրդեան, ու անոր անծանօթ կը մնան, եւ միայն գիտնոց աշխարհին վերաբերողներն անոնցմով կը հետաքրքրուին ու կը ճանաչեն այդ մեծ հանճարներն. իսկ ընդհակառակն միջակ գիտուններն՝ որք պարզօրէն մեծ գիտնոց հետեւակներն են ու անոնց գիւտերն կը ժողովրդականացընեն, ժողովրդեան համար տարրական գրքեր ու ուսանողաց դասագրքեր կը յօրինեն, աւելի համբաւ կը վայելեն ամբօխն քով. օրինակ առնեմք Աստեղագիտական աշխարհէն Ֆայ եւ Հայր Սաքքի, որք անկասկած դարուս զլխաւոր աստեղագէտներէն կը համարուին, սակայն անոնց անունն իսկ ծանօթ չէ ամբօխին. մի քանի տարիներ առաջ իրենց մահուան առթիւ քաղաքական թերթերն բաւականացան քանի մը տող գրել ու արդէն մոռցուած են ժողովրդէն. սակայն Յիամարիոն որ պարզօրէն աստեղագիտական գիտութիւնն ժողովրդականացող մ'է, տիեզերական համբաւ կը վայելէ, իր գործերն օտար լեզուներու թարգմանուած են, ու անչուշտ իր մահուան առթիւ քաղաքական թերթերն մեծազդօրդ վերնագրերով պիտի գուժեն անոր կորուստն եւ հաւանականաբար սեւ չրջանակներով պիտի երեւին:

Մեծ գիտնոց միայն անոնք ժողովուրդին կը ծանօթանան՝ որոց գիւտեմէ գոնէ մին ամբօխին հասկնալի կիրառութիւն մ'ունի, զոր օրինակ Փաստէօտ որ հոկառակ իր այնչափ գիւտերուն՝ որոցմով հանքաքանական, բնապատմական, բնախօսական եւ ախտաքանական աշխարհի այնչափ բեղուն տեսութիւններ տուաւ՝ անծանօթ մնացած էր գրեթէ մինչ իր կատաղութեան պատուաստ-դարմանի գիւտն: Գիտունք միայն կրնան հասկնալ թէ՛ Փաստէօտի պարզած այնչափ երեւոյթներն եւ դտած օրէնքներն գիտութեան տեսակէտով չատ աւելի հիմնական կարեւորութիւն ունին քան կատաղութեան դարմանի գիւտն:

Գիտուններն կը ճանչցուին նաեւ՝ երբ թողով իրենց աշխատանոցն քաղաքականութեան հոսանքին մէջ կը նետուին, զի այնչափ եռանդ կը դնեն անոր մէջ՝ որ պահ մը հանրածանօթ կը դառնան. այսպէս եղած է զօրօրինակ Փօլ-Պէտրի, Պէրթլօի եւ մերն Տիւքլօի համար: Կը յիշէք անչուշտ թէ Բլօտ-Պէռնաուի արժանաւոր յաջորդ մեծանուն բնախօսն՝ Փօլ-Պէռն, իբր կրթական նախարար ինչ մեծ ու արմատական փոփոխութիւններ յառաջ բերաւ եւ ինչ զօրաւոր հարուած տուաւ Ֆրանսայի կրօնաւորական միաբանութեանց՝ որք սկսած էին Լերկին ամէնէ զօրաւոր ուժերն դառնալ, եւ վերջապէս Թոնքինի կառավարչութեան դերին մէջ մեռաւ անտ իսկ 1886ին: Պէրթլօ դեռ երեկ կը վարէր Ֆրանսայի արտաքին քաղաքականութիւնն, եւ այդ առթիւ աւելի ծանօթացաւ քան թէ իր այնչափ կարեւոր տարաբանական աշխատութիւններով ու գիւտերով:

Տիւքլօի անունն իսկ ծանօթ չպիտի ըլլար անշուշտ հասարակութեան, եթէ նա 1898ին Տրէյֆիւսի խնդրոյն առթիւ իր աշխատանոցն թողլով՝ Էմիլ Զօլայի գլխաւոր պաշտպաններէն մին չկանգնէր :

Տիւքլօի այդ գերն չատ փոքր է իր ղիտութեան մատուցած այնչափ ծառայութեանց քով՝ զորս վեր կը հանեն այս օրերս եւրոպական թերթերն, նամանաւանդ՝ գիտական հանդէսներն, եւ որք անոր մահն գիտութեան համար մեծ կորուստ մը, եւ տիեզերական սուքի արժանի կը համարին : Կ'արժէ որ մենք գոնէ իր մահուան առթիւ ճանչնանք այս հոյակապ համայնագէտ գիտունն որ՝ որչափ համեստ՝ այնչափ ալ մեծ ու կարեւոր ծառայութիւններ մատուցած է գիտութեան, ճշմարտութեան պաշտպան մը եղած է : Իր հայ աշակերտներուն համար մասնաւոր համակրութիւն մ'ունեցած է :

— Էմիլ Տիւքլօ ծնած է կեդրոնական Ֆրանսայի Օռլյակ քաղաքն 1840 յունիս 24ին. համեստ ընտանեաց մը զաւակն եղած է : Երկրորդական ուսումն առնելէ ետք իր ծրնընդաւալի իրաւագէտի մը քով դրագրութեան պաշտօնին մտաւ. իր ուղղութեան հետ անհամաձայն գտնելով օրէնսգիտական մանուածապատ ճանապարհներն ու միջոցներն՝ շուտով թողուց զայն եւ Փարիզ երթալով բարձրագոյն Վարժապետանոցի (Ecole Norm. Supérieure) եւ Բազմաբունական Վարժարանի (Ecole Polytechnique) մօտից քննութեանց միանգամայն ներկայացաւ, երկուքն ալ յաջողութեամբ անցուց. առաջինն ընտրեց, եւ անոր գիտութեանց բաժնին աշակերտեցաւ :

Խիստ յաջող ուսանողական ընթացք մը ունեցաւ Վարժապետանոցին մէջ, ուր Փաստէօտի ուշն իր վրայ հրաւիրեց, եւ որ զայն իրեն աշխատակիցն ըրաւ իր շերամի ուսումնասիրութեան գործին մէջ : Տիւքլօ իր սիրելի ուսուցչին Փաստէօտի նման՝ տարբարանութեան ձիւղն գերընտրեց, նախ Բիւլոմօնի ու ապա Լիոնի տարրաբանութեան ուսուցիչ կարգուեցաւ : Իր տարրաբանական կարեւոր աշխատասիրութեանց շնորհիւ Գիտութեանց Վարդապետութեան (Docteur ès sciences) աստիճանին արժանացաւ :

Տիւքլօի նման մեծ հանճարներու համար գաւառական միջավայրերն չատ նեղ կուգան իրենց ուսումնասիրութիւններն եւ խուղարկութիւններն յառաջ տանելու համար, ուստի Փարիզ նետուեցաւ ու Երկրագործական բարձրագոյն ուսումնարանի Բնագիտութեան եւ Մէտէօրաբանութեան ուսուցիչ կարգուեցաւ, միեւնոյն ատեն գիտական համալսարանի մէջ նոր հաստատուած Կենսաբանական տարրաբանութեան (Chimie Biologique) դասն իրեն յանձնուեցաւ ⁽¹⁾, շնորհիւ իր այս մասին ըրած աշխատութեանց, եւ որոյ ուսուցիչ կարգուեցաւ ապա 1886ին :

1887 ի տուններն երբ Մեծն Փաստէօն իր ուսումնարանն կը հիմներ՝ արդէն իրեն աջակից ու աշխատութեանց հետեւող մ'էր Տիւքլօ, ու երբ այդ հաստատութիւնն ուսումնարանի մը վերածուեցաւ, Փաստէօն իսկ ուղից որ Տիւքլօ ըլլայ այդ հաստատութեան մէջ իր երկրորդը, այսինքն աւելի գործոն տարրն : Այդ թուականէն աւելի սերտիւ փառեցաւ Մանրէաբանութեան եւ սկսաւ գրել իր մանրէաբանութեան նշաւոր քառահատոր գործն :

Տիւքլօ քիչ ատենէն այնչափ նշանաւոր եղաւ մանրէաբանական խնդրոց մասին, որ ոչ միայն Փաստէօնեան հաստատութեան մէջ աշխատողներու՝ այլ եւ օտար աշխարհի մանրէաբանից համար մեծ խորհրդական եւ առաջնորդ մ'էր, եւ իր կարծիքն վճիռ մը կը համարուէր : Երկրագործական բարձրագոյն ուսումնարանի մէջ ստեղծած էր եւ Խմորմանց աշխատանոց մը որոյ տնօրէնութիւնն կը վարէր :

1888ին Գիտական Ակադեմիոյ անդամ ընտրուեցաւ Հէոլէ-Մանկոնի տեղ, եւ

(1) Համալսարանաց մէջ շատ անգամ դաս մը նախ ամէնէն կարող կարծուած անձի մը կը յանձնեն՝ և երբ գոն մասն անոր դասախօսութենէն ու աշխատութիւններէն, զայն այլ եւս Բուօգէլսէօն կ'անուանեն այդ դասին համար, այսպէս եղաւ եւ Տիւքլօի համար ի Սօրպոն :

միեւնոյն չաթթուն ֆրանսական կառավարութենէն Լէժիօն տ'Օնէօոի խաչին արժանացաւ : Այս առթիւ իբր իր վաղեմի սանն եւ հիացողներէ մին շնորհաւորական մը ուղղեցի իրեն. ընդ փոյթ հաճեցաւ պատասխանել եւ այնպիսի համեստութեամբ եւ ընտանի կերպով՝ որ առանց արտասուելու չկրցի կարգալ : Կ'ըսէր ի մէջ այլոց թէ՝ «Գիտութեանց այս նոր դաշտերն դեռ խոպան են. բաւ է աշխատիլ անդ եւ առատ հունձքեր արդէն պատրաստ են, դուք յամառ աշխատող մ'էք, այդ ուղղութեամբ գացէք ու Զեր ճիգերն պիտի պսակուին» :

Տիւքլիի աշխատութիւններն այլեւս շատցած էին, ուստի եւ ստիպուեցաւ երկրաւ գործական բարձր. ուսումնարանի դասերը ուրիշի մը յանձնել ու ինք 'այդ հաստատութեան միայն խմորմանց աշխատանոցի տնօրէնութիւնն պահել : Մեծապէս յուզուեցան աշակերտք իրենց դիտուն ուսուցիչէն զրկուելնուն համար, եւ կարելի չհղաւ զայնս հանդարտեցնել մինչեւ որ Տնօրէնութիւնն չխոստացաւ Մանրէաբանութեան դաս մը հաստատել եւ զայն Տիւքլիոյ յանձնել : Տիւքլի ընդունեց զայս, զի նոր դասընթացն միայն տասը դասերէ պիտի բաղկանար : Իբրեւ նախկին աշակերտ այդ հաստատութեան՝ արտօնուեցայ հետեւիլ այդ դասընթացքին, որոյ առաջին դասին աշակերտք իրենց սիրեցեալ ուսուցչին այնպիսի խանդաղատանք ցոյց տուին, ծափահարութիւններ ըրին եւ կէցցէներու աղաղակներ արձակեցին՝ որ խեղճ Տիւքլի շուրջ 10 վայրկեան չկրցաւ բերանն բանալ, եւ ապա, գրեթէ արտասուաթոր ներողութիւն խնդրեց զայնս լքած ըլլալուն, եւ գոհունակութիւն յայտնեց որ այս նոր կարգադրութեամբ տարին գոնէ 10 անգամ պիտի տեսնուինք : — Ժամանակ վաստկելու համար սկսաւ Գիտական Համալսարանի դասերն Բասթօնեան հաստատութեան մէջ տալ, իր աշակերտներն սիրայօթար մինչ անդ կուգային : Մեծն Փաստէօն իսկ քանիցս ներկայ գտնուած է իր այդ դասերուն ի յարգանս իր սիրելի փոխնորդին ու ծափած է զայն :

— Գիտական համալսարանի շրջանն աւարտելուս իր միջամտութեամբ ընդունուեցայ Փաստէօնեան Ուսումնարանն, ուր իբր ընկեր ունեցայ ի մէջ այլոց ծանօթ մտութեանն Տօք. Ճէլլալէտտին Մուխթար պէյ :

Փաստէօնեան հաստատութեան մէջ Ռու կ'ընէր դասերն, երբեմն միայն Մէջնիքով եւ Տիւքլի խօսք կ'առնէին իրենց ուսումնասիրած մասնաւոր խնդրոց մասին : Տիւքլիոյ բանախօսութիւններն այս նորաստեղծ դիտութեան փիլիսոփայութիւնն էր, եւ մանրէաբանական դէռ անծանօթ խնդրոց մասին խուզարկութեանց ծրագրեր կը պարունակէր, որոց եւ ներկայ կը գտնուէին ծանօթ գիտուններ :

1895ին երբ Փաստէօն մեռաւ միաձայն հաւանութեամբ՝ Փաստէօնեան Հաստատութեան աշխատաւորաց եւ Գիտական աշխարհի՝ Տիւքլի անոր յաջորդ նշանակուեցաւ, եւ յորմէհետէ այնչափ հմտաբար կը վարէր այդ մեծ Հաստատութիւնն :

— Տիւքլի 1898ին Տոէյֆիւսի խնդրոյն առթիւ քաղաքական ասպարէզ նետուեցաւ «Ligue des droits de l'homme»ի փոխ-նախագահն էր, էմիլ Զօլայի ուղղութեան ամենաջերմ պաշտպան կանգնեցաւ, նոյն իսկ պահ մը թողուց իր աշխատանոցն ու այդ հրատապ խնդրոյն առթիւ ըրաւ կարգ մը բանախօսութիւններ ու հրատարակեց յօդուածոց շարք մը, նախագահեց ժողովրդական հաւաքոյթներու, Արդարութեան ատեանն ելաւ, եւ չգաղաբեցաւ գործելէ՝ մինչեւ որ ճշմարտութիւնն գոնէ մասամբ երեւան ելնելով՝ Տոէյֆիւս ներողութեան արժանացաւ, ու ազատ արձակուեցաւ :

— Ժողովրդական համալսարաններու կազմութեան տուաւ իր աշակցութիւնն, որոց նպատակն էր՝ չափահասներու դիտական դաստիարակութիւն մը տալ : Զերմապէս պաշտպան կանգնեցաւ նաեւ Ընկերական բարձրագոյն ուսմանց վարժարանին հիմնարկութեան :

Շուրջ երեք տարի առաջ ամուսնացաւ Ճէյմս Տաութսթէթէն Արեւելագէտին (1849 —

1894) այլուոյն հետ, որ իր աղջկնութեան Միս Մէրի Րօպինսըն անուան տակ հրատարակած է Ֆրանսերէն եւ անգղիերէն շատ մը բանաստեղծութիւններ, վիպակներ եւ նկարագրութիւններ: Երկու տարի առաջ Կիսահարութեան (Hémiplégie) հարուած մօռնեցաւ, ամիսներով անկողին մնաց ու վերջապէս սկսաւ իր գործօն կեանքը: Ամէն ոք կը յիշէ դեռ վերջերս հակալգոհակուններու դէմ եղած հրատարակութեանց առթիւ այնչափ գիտական կերպով պաշտպանեց գոհով չափաւոր գործածութեան կարեւորութիւնն ու օգտակարութիւնն՝ որով շատեր լսելով Տիւքլօի վճիռն սկսան չափաւորել գոհովի դէմ յարուցած իրենց հալածանքն: Տիւքլօ կը թողու իր առաջին ամուսնութենէն երկու զաւակ եւ գրագէտ այրի մը: Իր գործերէն մասնաւոր յիշատակութեան արժանի են հետեւեալներն.

Ferments et Maladies հրատարակեալ 1883ին, որ իր 1879—1880ի շրջանին Սօռպօնի մէջ ըրած դասախօսութիւնն է: Այս գիրքն երեւցած ատեն դեռ բժիշկներու աւագ մեծամասնութիւնն չէին հաւատար մանրէներու ախտաբանական դերին, եւ որ անշուշտ շատերու ծիծաղին իսկ արժանացաւ, սակայն այսօր ներկայիս ախտաբանական ուղղութեան վայ ճառող աստիճան գործն կը համարուի:

Cours de Physique et de Météorologie 1891ին լոյս տեսած, որ Երկրագործութեան բարձրագոյն ուսումնարանի մէջ իր ըրած դասախօսութիւնն է:

Microbiologie ստուար գործ մը որ Ֆռէմիի Տարրաբանական Համայնագիտական բաժարանի Գրգ հատօրն կը կազմէ: Ֆռէմի՝ Մեծին Փաստօռի երբեմնի կարեւոր ընդգիմախօսերէն մին՝ իր ախոյեանին տեսութիւններն անոր առաջին աշակերտին ձեռքով իր կարեւոր հրատարակութեան շարքին մէջ մտցուց:

Traité de Microbiologie, չորս հատոր 1898—1901 հրատարակեալ որ անշուշտ իր զուլիս գործօնն է, որ երկար տարիներ մանրէաբանից առաջնորդն պիտի մնայ:

Le Lait հմտալից գործ մը որ իր կաթի վրայ ըրած ուսումնասիրութիւններն կը համառօտէ, եւ որ 1894ին երկրորդ տպագրութեան արժանացաւ:

Hygiène Sociale, 1902, ժողովրդեան համար գրուած՝ առողջապահութեան գիտական սկզբանց վրայ ճառող գործ մ'է:

Տիւքլօի Տնօրինութեան տակ կը հրատարակուէին Փաստօռեան Հաստատութեան Տարեգրութիւններն, յորում կը հրատարակէր իր ամէնէ աւելի մասնագիտական գրութիւններն: Երկ. Բարձ. Վարժարանի տարեգրութիւններու, Գիտական Ակադեմիոյ օրագրութիւններու եւ այլ Գիտական լուրջ հանդէսներու մէջ կը տեսնուին իր կարեւոր աշխատասիրութեանց արդիւնքներն պատկերող յօդուածներ:

Տիւքլօի մասնաւոր ուսումնասիրութեան առարկայ եղող գլխաւոր հարցերն են.

Խմորասունկերու (Levures) օնանումն — Մանրէնկրու արտադրած խմորներն եւ անոնց ազդեցութիւններն — Մարսողութեան նպաստող մանրէներն — Մանրէներու բուսոց եւ նա մանաւանդ անոնց հունտերու ծլման երեւոյթին մէջ մատուցած ծառայութիւններն — Բորակածնային մարմնոց ի ձեռն մանրէից ձեւափոխութիւնն — Լուսոյ եւ արեգական մանրէասպան յատկութիւններն — Խմորամանրէներու (ferments microbiens) դերն ու գործունէութիւնն — Կաթի եւ կաթնային արտադրութեանց (պանիր, եւայլն) ձեւափոխութեանց մէջ մանրէներու դերն, — Գոհով բնախօսական դերն ու ազդեցութիւնն, եւլն. եւլն:

Իր ախտաբանական եւ առողջապահական խնդրոց մասին ըրած լուրջ աշխատութիւններն զայն Բժշկական Ակադեմիոյ անդամակցութեան արժանացուցած են:

Տիւքլօ ոչ միայն մեծ գիտուն մ'էր այլ եւ կարող ուսուցիչ ու լաւ խօսող մը ու գրող մը: Ինչ անգամ այս յատկութիւններն այնչափ լայնօրէն կը միանան մէկ անձի վրայ: Բլօզ-Պէռնաու եւ Փաստօռ անշուշտ նուազ գիտուններ չէին, սակայն

խօսելու գիւրութիւն չունէին, եւ ունկնդիրք մեծ կամեցողութեամբ կրնային հետեւիլ ու օգտուիլ անոնց դասերէն: Յիշատակեմք ի մերայնոց Մամուրեան եւ Գարազաշեան որք անշուշտ դարուս մերադնեայ ամէնէ լաւ հայագէտներէն կրնան համարուիլ, սակայն երկուքն ալ խօսելու ասթիւ մեծ դժուարութեամբ քանի մը լատեր իւրարու քով կը դնէին:

Տիւքլօ միշտ հանդարտիկ կը խօսէր, այնպէս որ աշակերտներս կրնայինք գրեթէ իր բոլոր ըսածները նօթագրել: Այնպիսի լաւ ընտրութիւն մը կ'ընէր իր բառերուն ու խնայողութիւն իր խօսքերուն մէջ որ ըսածներուն մէջ աւելորդ բառ մը իսկ չէր գտնուէր: Իր խոր հմտութեամբ ու խօսելու սահունութեամբ կը գիւթէր իր ունկնդիրներն. երբէք Տիւքլօի դասարանին մէջ ոտնաձայնի աղմուկ մը իսկ չէր լսուէր, զի կը վախնայինք թէ՛ ամենափոքր չափ մը կրնար մեր սիրելի ուսուցչին մարգարիտ խօսքերէն վանկ մը կորսնցնել: Ամէն դասի սկիզբն կը կրկնէր համառօտիւ իր նախորդ դասն, իր ունկնդիրներն նոր նիւթին պատրաստելու համար: Իր դասերուն մէջ միշտ ծանօթին քով անծանօթն ալ նշմարել կուտար. խիստ քննադատ մ'էր գիտական թերի աշխատութեամբ վճիռներ արձակողաց, անմիջապէս մատնացոյց կ'ընէր խուզարկութեան թերի կողմն ու աւելի կատարեալ եղբայրացութեան մը հասնելու ծրագիրն կուտար այնպէս մը որ կարծես այդ նիւթն իր մասնաւոր ուսումնասիրութեանց առարկայ եղած է: Իրեն ունկնդրող մը որչափ հմուտ ըլլար՝ դասէն վերջն կը զգար թէ դեռ բան չգիտեր: Կը սիրէր գիտական հրապարակային վէճերն, իր ընդդիմախօսներն քանի մը յօդուածներով կը լռեցնէր, ու եթէ այդ չլաւեր՝ փոքր դադար մը եւ ահա իր այդ մասին կատարած նորանոր խուզարկութեանց վրայ կըռթնած պատգամ ու վճիռ կ'արձակէր:

Լաւ գրող մ'ալ էր Տիւքլօ, իր գիտական գործերն ու հրատարակութիւններն գրական երկեր կրնան համարուիլ. լեզուի պարզութիւն, ոճի յստակութիւն, գրական ճաշակ, գիտական խոր հմտութիւն եւ ստեղծողի հանճար կը միանան անդ. նոյն իսկ իր պարզ նամակներն գրական կնիք կը կրեն, որպէս մեր Մանրէաբանութեան գործին համար մեզ ուղղած գիրն որ այդ գործի ճակատն կը զսնուի:

Որչափ դժուարահաղորդ էր անծանօթներու ու օտարաց հետ, այնչափ աղնիւ էր իր աշակերտաց ու իրեն զիմող գիտութեան աշխատաւորաց հանդէպ, եւ միշտ պատրաստ անոնց օժանդակելու, իր խորհուրդներով ու աջակցութեամբ:

Համայնագէտ մ'էր Տիւքլօ բառին բովանդակ առումով. Գիտական ամէն ճիւղերն մշակած էր, արդարեւ որչափ հեռի են իրարմէ Մէտէօրաբանութիւնն, Տարբաբանութիւնն, Մանրէաբանութիւնն, Երկրագործութիւնն, եւ . . . Աստեղագիտութիւնն որոց ամէնուն վրայ խոր հմտութիւն ունէր եւ Գիտութեանց որ եւ է ճիւղին վրայ այնպէս կը խօսէր որ կարծես թէ՛ միայն այդ նիւթն ուսումնասիրած է: Անշուշտ պիտի ծիծաղէր մեր միջավայրի մասնագէտ անուանեալներուն վրայ, որք ընդհանրապէս խիստ սահմանափակ հմտութիւն մ'ունին, տեսութեան նեղ հորիզոն մը, եւ որք ինքզինքնին կ'արդարացնեն ըսելով թէ՛ այդ է դարուս պահանջը:

Յանձին Տիւքլօի Գիտութեանց Համալսարանն եւ Երկ. բարձ. վարժարանն կը կորսնցնեն իրենց ականաւոր ուսուցիչներէ մին, Փաստէօնեան Հաստատութիւնն իր Մեծ հիմնադրին գործոյն արժանաւոր շարունակիչն, Գիտութեանց Ակադեմիան մին իր անմահ գիտնոց, Բժշկական Ակադեմիան մին իր հմտալից ընկերներէն, Ֆրանստն իր փառապանծ գաւակներէ մին, Գիտութիւնն մին իր հոյակապ աշխատաւորներէն եւ վերջապէս Մարդկութիւնն իր մեծ բարեբարներէն մին: Արդարեւ սուգն ընդհանուր է եւ տիեզերական: Երբ այսպէս համայն աշխարհ կ'ողբայ այս մեծ կորուստն միթէ անտարբեր կրնայ մնալ ներկայս գրողն որոյ ոչ միայն երիցս ուսուցիչն եղած է, այլ եւ 23 տարիներէ ի վեր շատ պարագայից մէջ իրեն խորհրդատու առաջնորդն, որոյ յիշատակն օրհնողներէն է եւ պիտի մնայ յաւեւ:

ՈՒՐՈՒԱՆԿԱՐՆԵՐ

ՆԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԵՐՄԱԿ եւ գորշ ամպերուն յա՛րընթաց եւ գրեթէ հանդիսաւոր գնացքին ներքեւ ընդարձակ մարգագետինը կը տա-րածուի. անհամար ծաղիկներու թափառական եւ բուրումնաւէտ զեղին փոշիները որ թարթափելով կ'երթան բեղմնաւորել ռ՛վ գիտէ ո՞ր հորիզոններու վրայ բարձրացած ծաղիկներու բաժակները, մթնոլորտը կը վրդովեն հեշտագին անցքով՝ սիրային անիրականալի տենջանքներու տենդը փոխանցելով անոր, մինչ հեռաւոր լեռներու մանիշակագոյն եւ անշարժ շրջագիծերը տողանցուելով կոհակաձեւ, իրենց զագաթներուն վերեւ սաւառնող ամպերուն նման ամբողջ դաշտանկարին կուտան խաղաղութեան եւ հանդարտութեան զգայնութիւնը յաւիտենական եւ անյեղլի գիծերուն: Քաղաքը հեռու է եւ ձայն չի կայ. ծառերը կը տատանին համաչափ օրօրումով մը իրենց թարմ կանանչներուն ամենանուրբ երանգները տալով մթնոլորտին, որոնց զանազան թրթռացումները ձայնի ելեւէջներու պէս անօրինակ սեմֆօնի մը կը կազմեն, անասանելի ներդաշնակութիւն մը որ ծառերուն համաչափ օրօրումներէն կը հոսի մինչեւ մարգագետիններուն վրայ, երբեմն կապոյտ պզտիկ ծաղիկներուն վէտվէտումներէն սլացած երբեմն մարելով մանիշակագոյն ծաղիկներու թեթեւ տխրութեանը մէջ, մինչեւ որ կարմիր հարսնուկները արիւնեւելով, իրենց շուտ անցնող կեանքին ցաւը աղաղակեն եւ դեզին ծաղիկները, խոշոր բացուած սուլին՝ իրենց ճշող երանգը խառնելով ընդհանուր ներդաշնակ կանանչութեան մէջ:

ԱՆՅՈՐԴԸ

Նեղ եւ թաւուտ արահետին մէջէն՝ ձիուն վրայ հեծած կ'անցնի տափակ քունքերով եւ ցցուած այտերով սիրահար անցորդը. դեռ իր երեսին վրայ է քիչ մը առաջուան գեղջկուհիներուն հետ փոխանցած համայրներուն խոնաւութիւնը եւ իր շրթունքները ծալքը կը կրեն արտասանուած կցկտուր բառերուն, ինծի համար բոլորովին անձանօթ եւ հնչուն բառերուն, որոնց տարաշխարհիկ շեշտը դեռ կը լսեմ միջոցին մէջէն: Անդիէն ճամբորդները կը հեռանան ձեռքերնին ծալած փոքրնուն վրայ, խաղաղութեամբ յառաջանալով լուկեաց ժողովուրդներու յատուկ ջերմեռանդ տխրութիւնով՝ բարձր պատին քովէն որ բռնաւորուած՝ մագլցող եւ գունազեղ բոյսերով, խոշոր կապերտի մը պէս կը տարածուէր դաշտանկարին վրայ. մինչ ձիաւորը իր վտիտ ծոծրակը դարձուցած անոնց կը յառաջանայ ու քանի կը մօտիկնայ աւելի որոշ կը տեսնեմ իր խորշումները որ այտերը ակօսելով կ'իջնան մինչեւ թուշը եւ որոնց խորունկ գիծին կը հետեւին նաեւ սեւ պեխերուն ծայրերը. ու կը տեսնեմ մանաւանդ իր աչքերը իր սեւ եւ տխրութիւնով զեղուն աչքերը՝ յառած երկնքին լուսաւրեւ կապոյտին՝ իրենց տարապայման բացուած բլբլներուն խորէն ցոլացնելով կարօտաւ կէզ հոգւոյն տենդը:

Ու իր սիրոյ ցաւը երկայն ատեն կ'արձագանգուի հոգւոյս մէջ իր նայուածքին սեւ տխրութիւնը երգելով իմ մէջս երբ անիկա արդէն չատոնց անհետացած է հորիզոնին վրայէն նոր արահետներու նոր դաշտերու մէջ պատցնելով իր ցաւագին այրիութիւնը երբ իր ձիուն սմբակներուն ներքեւ բեղմնաւորուած հողը կը գղղղի երկունքի ջանքերով իր լայն եւ արգասաւոր արգանդին յանձնուած սերմերուն յամր եւ տաժանաւոր ուռնացումին համար:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ԵՐԱԽՏԻՔ

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Աշուն մ'եր, աղու նայումսդ երագուն
Զիս գերիդ ըրաւ, զիս հիւանդ ըրաւ.
Ամբողջ ձմեռ մը, ձրմեռ մը անհո՛ւն,
Սերդ իմ արթիս մէջ կրակ մը դրաւ:

Զրմեռն՝ ես՝ արիւն-արցունք՝ եմ շացեր.
Դուն իսկ քրեցար մահուանքս ծաղիկ.
Փոխարեն՝ ինծի ձօնեցիր ինչե՛ր,
— Յաւիտեան սիրոյ խոստում, երաշխիք:

Զմեռուան վերջն եր, հեռացար ինե
Ինչպէս առջւան մեղուն՝ վարդերեն:
Սիրամեծ՝ ճղան ըսեք, ի՞նչ կ'ընե. —
Կը հասնի, կուշայ, կուշայ՝ դառնօրեն:

Այս շացն ինձ համար սասիկ եր, անհո՛ւն,
Վառելի հասած՝ գուցե մարեի.
Դարունն եր եկեր, ծաղկաւե՛ս զարուն,
Որթիս պատուհանն արեւին բացի:

Ճանանչ մը Տափուկ, շառայլ մը մոյար
Կեանքիս կիսաշէջ մոմն եր արծարծեր.
Ճակիս, այսերուս գոյնը դաշկահար
Դարնան ծաղիկներն են կեանքով օծեր:

Ճնճողուկին երգը, կապոյտն երկինքին,
Մարմանդին վրայ ծշած անուրջներ,
Սիրոյ ցաւերեն զիս թշկեցին.
Մայր բընութիւնը զիս որդեգրեր եր:

Աղուն՝, հիմա ո՛ւր, դուն ո՛ւր ես հիմա.
Սիրավեպն ամբողջ կըրակին ճշիր.
Այլ այս քրնայքն քեզ ի՞նչ կը մընայ
Բացի սառուցիկ պտղունց մը մոխիր:

Մինչ այն ժողերը գոր ձօնեցի քեզ
Տրտնագին՝ սիրոյ ցաւո՛ս օրերուն,
Անունս աշխարհին սիրցուցին, զիսե՛ս.
Ընդունեք փոխան՝ երախտիս անհուն:

ՄԻԱՄԻՏԻ ՄԸ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

Ը.

ՆԱՅՈՒԱԾՔԻ ՍԷՐ

Զ Ի Ֆ Թ Է - Ս Ա Ր Ա Ֆ

Հ. ԱՍՏԱՏՈՒՐԻՆ

ԲԲՈՐ Ռօմա կը հասնիմ, զիպուածը կամ աւելի ճիշդը՝ ուղեցոյց զիրքս զիս կ'առաջնորդէ տեղ մը, որուն նմանը Եւրոպայի գլխաւոր քաղաքներուն մէջ, բազմաթիւ կայքերուս առեւնը, առաջին անգամը ըլլալով տրուած էր ինձ հանդիպել: Family house մը, Բայց անկէջ առաջ պարտաւոր եմ ըսել որ, Ռօմա, ձգենք Իտալիոյ մայրաքաղաքը, հարիւրաւոր միլիոն կաթողիկոսներու քահանայապետին բնակավայրը, հնութիւններու անբաղդատելի կեդրոն մը, պատմական նշանաւոր վայր մը եւ հիանալի ձմեռանոց մը ըլլալը, Իտալիոյ գեղեցկագոյն քաղաքն է: Եւ աղտոտ, տգեղ ու անշահ Նափօլին տեսնալով յուսախաբ եղող մը, առանց դժկամանքի պիտի կրնար տեղափոխել յաւակնոտ Նափօլիցիներուն հանրածանօթ առածը եւ ըսել փոխանակ Նափօլիի. «Տեսնալ Ռօման եւ յետոյ մեռնիլ...»: Հիմա հոս, երկար բարակ առան պիտի չունենամ, Ռօմաի բազմաբնակ շքեղութիւնները մանրամասնօրէն թուելու կամ նկարագրելու: Կը բաւէ ձմեռ մը միայն անցընել հոն: Զիկայ բան մը զոր կարենամ յանձնարարել ու պնդել ատկէ աւելի ուժով ու խանդով: Ատոր համար չէ՞ արդէն որ, ամէն տարի, ցուրտերը սկսելուն պէս, Անգլիայէն, Ամերիկայէն, Գերմանիայէն, Ռուսիայէն, Նորվեգիայէն, հոնտեղուանքէն, օրինակի համար ուր ամիսներով, ջերմաչափը զէրօն չատ վարերը կը դեպերի, բազմաթիւ ընտանիքներ, երամ երամ, մեծով պղտիկով, հոն կը զիմնն մինչեւ գարուն, գեղածիծաղ ձմեռ, մը պարգեւելու համար իրենք իրենց, եթէ երբեք այդ երկու բառերը իրար չեն տարամերժեր: Բայց շատ տեղ պտըտած մէկը շուտով պիտի նշմարէր որ, վերը յիշուած ազգերը, Ռուսիայէն զատ, մանաւանդ անկլօ-սաքսօնները բողոքական ու պարզասէր, Եւրոպա կոչուած անհուն հանրատունին բազդատարար ամէնէն քիչ վարակուած ու ամէնէն աւելի մաքրակրօն, խստապարկեշտ ազգերն են, հակառակ նախանձոտ լատիններուն, այլ մանաւանդ Ֆրանսացիներուն թունաւոր ծաղրանքներուն, որոնց մէջ մասնաւորապէս անոնց կեղծաւորութիւնն է որ կը շեշտեն ու կը քաշքեն: Բայց այդ կեղծաւոր բարքերը որոնք հակառակորդներուն զըլս խաւոր դէնքերն են, ամէն տեղ գոյութիւն ունին եւ նոյն իսկ շատ ցանցառ են անկլօ-սաքսօններուն մէջը, տիրող խկապէս պատկառոտ պարկեշտութեան բազդատու մով: Ատոր համար է որ միալինակ աշխարհի չըջանը ընող զեռատի ու սխալի անզլուհիներ՝ իրենց հանդիպած ու միատեղ ճամբորդած, — ճամբորդութիւնը մեծադոյն փորձիչը ու փորձաքարն է աղջկան մը պարկեշտութեան, — երիտասարդներէն, ձեռքի սեղմումներ ու Քրիստոսի քարթեր խրկելու խոստումներ միայն կը բերեն իրենց հետը, մինչդեռ մօրը բէշէն անբաժան կերպով, վայրահակ աչքերով համեստափայլ! Ֆրանսուհիներն, ամենքն ալ, բայց ամէնքն ալ առանց նոյն իսկ իրենց ծննդավայրէն դուրս ելլալու, — ինչ որ բոլոր Ֆրանսացիներուն բարի սովորութիւնն է արդէն, — յանկարծ թոռնիկներ կը պարգեւեն իրենց աչալուրջ մայրիկներն, առանց եր-

բէք զիտցուելու թէ ի՞նչպէս, ե՞րբ եւ որո՞ւ կողմէն խրկուած. առանց հաշուելու, առժամանակեայ միութիւններէ առաջ եկածները, ապօրինաւորները, ճամբան մնացածները եւ դեռ շատ ուրիշներ: Բայց ատոնք նիւթէս դուրս են եւ հատորներու պէտք կայ մանրամասնութեան մտնալու համար:

Որով, հոն, ուր այդչափ մինակ ու դեռափթիթ օրիորդներ, բազմաճառ ընտանիքներ ու սիրակցորդ ամուսնի կուգան, կը խուժեն, քանի մը ամիսներ անցընելու համար, տարակոյս չի կայ որ պարզ անցորդներու կամ ճամբորդող վաճառականներու պանդոկները կը դադրին ծառայութիւն մը մատուցանելէ եւ ֆէմիլի հառանները ասպարէզ կուգան: Ընտանեկան տուն: Եւ իրաւցնէ, ի՞նչ աւելի ընտանեկան սիրուն ու հետաքրքրաշարժ, քան քառասուն-յիսուն հոգինոց այդ սեղանները՝ ուր օրը երեք անգամ, ամէնքը մէկ ընտանիքի պէս, քաղաքավարութիւնով, համակրութիւնով, ու համարձակ, անկեղծ բարեկամութիւնով, կը խմբուին ու կը նստին քով քովի, օրուան դէպքերուն, այցելութիւններուն, տպաւորութիւններուն վրայ խօսակցելով: Ի՞նչ աւելի անուշ ու անբաղդատելի, քան ճաշէ վերջի այն հաւաքումները, սալօնին մէջ, ուր՝ մէկը դաշնակ կը զարնէ, միւսը կերգէ, անդիինը մօնախօսութիւն մը կ'արտասանէ, ուրիշ մը իր զանազան երկիրներէ ժողոված քարթփօթալներու փառաւոր ու ճօխ հաւաքածոն ցուցնելով հաճոյք կըզգայ. մէկը լրագիր, վէպ կը կարդայ, միւսը նամակ կը գրէ, ուրիշ օրիորդ մը իր քօտաքովը առած քիչէնները կը շարէ, անդիինը իւզաներկ մը վրձինելու վրայ է: Զանազանութիւնով, սիրունութիւնով, զբօսանքով ու հանդարտութիւնով լեցուն միջոցորտ մը որ ոչինչ ունի անախօրժ, ընդհակառակը, մասնաւոր բազմաթիւ ճամբորդութիւններու, արկածներու մէջ մաշած, ծայրայեղութիւններու, հեշտանքներու մէջ թօշնած, վաստակաբեկ ինծի պէս մէկու մը համար:

Ֆիրէնցի մէջ սիրուըտուքի ու անաւակութեան, անակնկալ ու խելայեղ կերպով ցնցող երեք դիշերներէս ետքը, որուն տպաւորութիւնը երբէք պիտի չի ջնջուի ներսս, ինչպէս խարանքի մը նշանը փափուկ մօրթի մը վրայ, երբոր իրիկուան ժամը Յին առաջին անգամ կը մտնամ Բաննիօնէ Լուքատիցի, հանգիստի, դոհունակութեան ու կազդուրումի տպաւորութիւնը կ'ունենամ եւ թէեւ քիչ մը *dépaysé*. — Բան մը՝ ուրդուն շուտով կը վարժուի մարդ երբ մէկ-երկու հեղ տեղափոխութիւն ընէ, — բայց գրեթէ հանդարտ սիրտով, կ'անցնիմ սալօն, լրագիրս կարդալու համար, ճամբորդութեան հազուատներս փոխելէ ու վրայ գլուխս քիչ մը մաքրել ու կոկելէ ետքը: Մարդ չի կայ դեռ: Սիրուն ու ազուոր սալօն մըն է, մութ կարմիր թափշէ ու սնդուսէ կարասիներով. նմանապէս մութ կարմիր օթոցուած պատերուն վրայ, իտալական վարպետներու իւզաներկ ընդօրինակութիւններ: Անկիւն մը դաշնակը, բերանաբաց ու ամբողջական ակոսները ցուցադրած կը ժպտի ինծի, բարի գալուստ մաղթելով կարծես: Միւս անկիւնը վառարան մը ու ջերմաչափ մը, հակառակ աղուոր ու գտղջ օդին, գիշերուան զովին թերեւս ի նախազգուշութիւն, իրարու վարժուած շուն ու կատուի պէս, իրարու հետ կը խաղան, իրար կը լրտեսեն, իրար կը վերելակեն: Ասդին, լայն գրասեղան մը, նամակադրութեան պիտոյքներով: Մէջտեղը գեղաքանդակ սեղան մը, վրան կաշեպատ ու մագաղաթ, արձանադրութեան խոշոր տետրակ մը, աւետարանի նմանող, Ֆէմիլի Հառուսին պատուոյ տետրակը, ուր՝ եկող գացող իր գնահատանքն է բիրեղացեցեր: Խիտ խիտ հարիւրաւոր էջեր են լեցուած, ծանօթ բոլոր օտար լեզուներով: Խենդութիւն չէ՞ր Հայերէն երկտող մը փնտռելու Բայց եթէ դիպուածը բերէ որ, օր մը ուրիշ Հայ մը երթայ հոն, թերեւս հաճոյք զգայ հանդիպելով այդ տետրակին մէջ, հայ երիտասարդի մը անունին որ տարուրբ իր դնացքներուն մէջ, հոգ ալ ինկած եւ մառնաւորապէս դիւթուած Ռօմաի հրաշալիքներէն ու վարած անմոռանալիօրէն անուշ կեանքէն, իր կարճ բայց ամենէն սրտաբուրդ տպաւորու-

Թիւնը տողած է հոն, օտարներուն հետաքրքիր ու զարմանաքանչ նայուածքին տակ։ Սալօնին դրանը վրայ, յախճապակիէ նշանատախտակի մը վրայ, յաճախորդներէն կը պահանջուին սա երեք բաները. ճշգրտագահութիւն, կենցաղագիտութիւն, պարկեշտութիւն։

Քիչ քիչ սալօնը ամբողջովին կը լեցուի եւ ժամը եօթնի ընթրիքին հինգ-տասը վայրկեան մնացած, առիթը կ'ունենամ, լայն ակնարկի մը մէջ ամփոփելու այն փունջը որ Ռօմայի մէջ զիս չըջապատող գլխաւոր ու ամենօրեայ ընկերութիւնը պիտի ըլլայ։ Ֆրանսայի մէջ վարժուած եղանակովս, քիչ մը չափէն աւելի կը խոնարհիմ բարեւելու համար, իգական սեռը մանաւանդ, որ գլուխի թեթեւ շարժումներով եւ անտարբերութիւնով պահարանուած հետաքրքրութիւնով մը կը զննէ զիս։ Հոս պիտի փուլ թամ երկու բան դիտել, որոնք կրնան քիչ մը տարօրինակ թուիլ, մանաւանդ միշտ ինծի պէս միամիտի մը պատահելնուն համար։ Բայց պիտի տեսնաք որ առաջինը շատ բնական է ու տրամաբանական, ու երկրորդն ալ, պարզ գիպուածի մը արդիւնք՝ որ սակայն նպաստաւոր բան մը չունեցաւ ինծի համար։ Երեւակայեցէք որ, քառասուս նըհինգի չափ բանսօնակիցներու մէջ, մէկ էրիկ մարդ մը միայն կար, ծերունի մեծ հայր մը, որ սեղաննուս կը նախագահէր եւ շուտով իր սենեակը կը քաշուէր, իր սիրական սիկառները քաշելու համար, որոնց հօտը անհանգիստ կ'ընէր Տիկիները։ Ըսի թէ շատ բնական էր աս, ինչու որ, իրենց երկիրներուն մէջ, էրիկ մարդիկ, գործի մարդ, ամէնքն ալ բռնուած էին իրենց պաշտօններուն կամ գործերուն զուլսը եւ ցուրտը պատճառ էր կրնար ըլլալ ամբողջ ձմեռ մը գործերնին երեսի վրայ ձգելու, բայց այդ ալ պատճառ մը չէր կրնար ըլլալ անշուշտ որ, գոնէ իրենց ընտանիքները չի զրկէին այդ անուշ կլիմաներուն տակ, անուշ կեանք մը անցընելու։ Մէկէն ի մէկ, ապշութիւնս եւ ուրախութիւնս մեծ եղան, երբոր այդ անհուն հաւնոցին մէջ, միակ երիտասարդ աքլորը գտայ ինքզինքս, զգալով հանդերձ աղէկ մը որ, ուրիշ տեղերու, էլէլ կամ պակաս զիւրին յաջողութիւններուս ամենաջնջին մէկ մասը իսկ յուսալ հոստեղ, միամտութիւններուն մեծագոյնը ու էն ծիծաղելին պիտի ըլլար։ Երկրորդ հազուագիւտ պարագան զոր դիտեցի սա եղաւ որ, բոլոր այդ Եւաներուն մէջ, բաց ի մէկ-երկու ճերմակ թեւ մայրիկներէ, որոնք հաւաքոյթին պատկառանք ու լրջութիւն մը կուտային, եւ միակ Անգլիացի վաթսուներեց ու թուրքական օրիորդէ մը, միւսները ամէնքն ալ ամուրի օրիորդներ կամ մանկամարդ կիներ եւ խիստ թեթեւ բացառութիւնով, բացարձակապէս գեղեցիկ էին, տարբեր գեղեցկութիւններով ու ամէն տարիքէ։

Շիտակը, առանց յուզուելու, կարմրելու, զրգուելու, չորս զիս չէի կրնար կոր նայիլ։ Նոյն իսկ ամենէն պղտտոնական հաճոյքին համար, նորէն չէի կրնար ասանկ ընկերութիւն մը երեւակայել, ամիս մը զիս չըջապատող։ Այլ կը հասկնաք որ, անընդհատ տարի մը տեւող ճամբորդութիւններուս մէջ, առաջին անգամը ըլլալով կը սկսիմ բնաւ գիշերները գուրս չելլալ, ես որ, ոչ մէկ քաղաքի գիշերային ղուարճութիւնները, թատրոնները, զրօսարանները՝ զանց եմ ըրեր տեսնալ եւ ուսումնասիրել։ Բայց հոս ինչ պէտք ունէի գուրս ելլալու։ Առաջին գիշերները լրագիրներ կարդալէ ու քիչ մը դաշնակ մտիկ րնելէ ետքը կանուխէն կը քաշուիմ սենեակս, հանգստանալու համար, եւ անուշ անուշ երազելով կը քնանամ, սալօնէն եկող գեղգեղաձայն երգի արձագանքներուն մեղմօրօք թրթուումներուն տակ։

Հետեւեալ օրը նորէն ամէնքս ալ սալօնն ենք։ Տիրող լեղուն անգլիերէնն է, թէեւ բոլոր այդ օրիորդները երեք-չորս լեզուէն պակաս չեն խօսիր եւ հիմա ալ մեծ աշխոյժով խաղերէն սորվելու վրայ են։ Ես երեք ամիսէ ի վեր Խտալիա ըլլալովս ու միշտ աշխատելով, դասեր առնելով, այդ լեզուէն բաւական բան սկսած էի հասկնալ արդէն։ Թէ այդ պարագան եւ թէ Անգլիա գացած ըլլալուս ու Անգլիերէնն ալ քիչ

մը հասկնալուս պարագան, շուտով առաջացուցին զիս այդ սիրասուն ու համարձակօրէն անկեղծ օրիորդներուն մտերմութեանը մէջ, անանկ որ գրեթէ միշտ այդ բազմաթիւ ընչերուն մէջը կ'որոտւած՝ ինքզինքս աշխարհի երջանկադոյն արարածը դաւանելու վրայ էի։ Եւ իրաւ ալ զիս ատոնց մէջը տեսնող մը, թերեւս զիւրութիւնով չի կրնար զանազանել տարբեր սեռէ ըլլալս, տեսնալով երկարուոր մազերս, եւ ամենօրեայ անխառն քսանամեայ դէմքս որոնք դեռ պատանեկան փափկութենէս բաներ մը պահած էին։ Եւ կը խորհէի որ եթէ իրաւցնէ, սա ճամբորդութեանս մէջ պատահած մէկ-երկու անակնկալ ու տարօրինակ արկածներս չըլլային, ես ալ այդ խելօք, համեստունակ ու կուսաշնորհ օրիորդներէն ոչ նուազ կուսաշնորհ միամիտ մը կրնայի սեպուիլ։

Նոյն իրիկունը Պոլիսէն եկած հայերէն լրագրիւններս *fureur* ըրին սալօնին մէջ։ Տըպագրական քառակուսի գիրերը վերջին աստիճան զարմանք կը պատճառէին եւ այսօր այդ ամէն գեղունիներուն ճամբորդական յիշատակներուն մէջ մէյ մէկ օրաթերթ «Մաղիկ» եւ «Մասիս» եւայլն կը գտնուի, խնամքով ծալուած, չի գտնուած բանի մը, հնութեան մը պէտք։ Թուրքիոյ քարթփօսթաներու անագին հաւաքածուս ակընթարթի մը մէջ տարբազարուեցաւ եւ նոյնչափ քիչ ժամանակի մէջ ալպօմս խնդուեցաւ, լեցուեցաւ, ամէն մէկուն երկրին յատուկ հետաքրքրական ու պատկերազարդ քարթերով։ Բայց աւելորդ է ըսել որ, իմ տուած քարթփօսթերս Թուրքերէն կամ Հայերէն խորհրդածութիւններով, եւ այլանդակ ստորագրութիւնովս ծանրաբեռնուած, թանկագին բաներ մը կը դառնային իրենց համար եւ չէին գիտեր ինչպէս շնորհակալ ըլլալ, երբ ես չէի գիտեր ինչպէս հաճելի ըլլալ իրենց։

Թափառիկ *bohème* մը ըլլալս շուտով մը հասկեցաւ։ Ծինած մանրանկարներս անթերի կը գտնային, առանց որու երկար մազերս ու արուեստագէտի հովերս անպատեհ պիտի գտնային թերեւս, իրենց քիչ մը շատ տրամաբանող անկլօսաքսօն զուլթաներով։ Դիշերները պարտաւոր էի ես ալ իմ կարգիս Դուբեանի ոտանաւորներ կամ Եզրի տրձակներ մենախօսել, անանկ զուարթ ու դոճունակ ժպիտով մը սակայն որ, միմիայն բառերուն նորօրինակ ու քիչ մը խորթ ներդաշնակութեանը համար, ծիծաղալից ծափփանքներ կը յայտեցնէին իրենց նուրբ ձեռքերուն ծայրէն, առանց երբեք կարենալ կասկածելու ու թափանցելու բոլոր ատոնց թախծալից իմաստին, որ ապահովօրէն, աղի արցունք պիտի քամէր հասկեցողէ մը։ Ես ալ ինքզինքս կը բռնէի ու կը ժպտէի պարզապէս լալկան տպաւորութիւն մը չընելու համար այդքան զուարթ ընկերութեան մը վրայ, մանաւանդ որ, դժբաղդաբար, համալսմբումի մը մէջ կարգացուելու արժանի ոչինչ ունինք իսկատիպ ու փառաւոր, քանի մը լացող էջերէ զատ։ Հայ եկեղեցական երգեր կուգային երբեմն հիացումի մէջ, պէսպիսութիւն զնել Եւրօպական տարբեր եղանակներու մէջ։

Նկարչութեան մէջ սկսնակ մէկ-երկու օրիորդներ խրատներուս կը դիմէին եւ շատ հեռու չէի իրենց վարժապետութիւն ընելէ։ Եւ ի՞նչ անուշ բան, օրիորդի մը ետին կայնած թեւը բռնել եւ ուղղել կտաւին վրայ, նրբութիւն, զգացում, յղացում քարոզել, խանդ ներշնչել, աշխատակցիլ, երկու գոյներու խառնուրդէն կեանքոտ պատկեր մը ստեղծելու համար։ Եւ ինչպէ՞ս չի սկսէի ցաւիլ որ պիտի չի կրնայի ամիսէն աւելի կենալ, փոխանակ ամբողջ ձմեռ մը։

Այդ բոլորին մէջ սակայն, օրիորդ մը իր մասնայատկութիւններով, առաջին օրէն աչքիս զարկաւ։ Ես ալ սակայն, կերեւայ թէ քիչ չէի զարկած իր աչքին։ Միակն էր այդ աղջիկը որ իմ խորունկ խոնարհումներուս, փոխադարձ ծայրայեղ սիրալիրութիւնով մը կը պատասխանէր, հակառակ միւսներուն որոնք օրքան ալ համակրելի ու մտերիմ ըլլային, վերապահ ու հեռադիր բան մը ունէին իրենց բարեւներուն ու ա-

ռաջին խօսք՝ րուս մէջ, աւելորդ է ըսել մինչեւ որ տաքնային: Եւ ճիշդ հակադարձօրէն, երբ այս վերջինները կը սկսէին հետզհետէ խնդալ, խօսիլ ու կատակել հետս, — անմեղ կատակներ անշուշտ, — ան միւս օրիորդը, հանդարտ, անձայն, խելօք կը քաշուէր անկիւն մը, բանով մը զբաղելու համար, անանկ որ, սակայն, զիս միշտ իր աչքին առջեւ ունենար:

Նորվեկիացի մըն էր այդ աղջիկը որ ձմեռը անցընելու եկած էր իր մօրը ու պըզտիկ քոջը հետ: Մայրը անուշիկ կնիկ մըն էր, ճերմակ մազերով, խիստ համակրելի ու քաղաքավար: Պզտիկ քոյրը օժտուած՝ անանկ գեղեցկութիւնով մը զոր որակելու համար «հրաշակներտ»էն տարբեր բան մը չէ գտած դեռ տկար երեւակայութիւնս: Ըսի արդէն որ, զիս չըմպատող բոլոր օրիորդները ու կիները աղուոր էին, խիստ թեթեւ բացառութեանէ մը զատ, բայց ցաւալի է իմ կողմէս ճշդել որ իմ Նորվեկուհիս տգեղ մը չէր, բայց ճշդիւ, այդ խիստ թեթեւ բացառութեան մաս կը կազմէր: Երեսուներէն մօտերը, խիստ երկայնահասակ, նուրբ ու լեցուն միանգամայն, բաց դեղին մազեր՝ որոնք իր երկրին մշուշոտ ու մարմող հորիզոնները կը յիշեցնէին կարծես, ցուրտէն խածուածի պէս այրած, կարմիր ու կլոր դէմք մը, որ հիւսիսի սառնամասնիքը կը յատկանշէր եւ անուշ, սրտազբաւ, երկնագոյն նայուածք մը, որ բանաստեղծ այդ երկրներուն փաղփուռն ու խորհրդաւոր հիւսիսայգը կը մատնանշէր: Իր հասակը, հակառակ շնորհազեղ ըլլալուն, ունէր սակայն առնական բան մը որ հաճելի չէր ինձի, իր մազերը չէին վենետկուհիի այն առատ ու վառ ոսկեղեղինը որ հոգիդ կը թնդէ, այլ գունատ, հատնող, լեմոնի կեղեւի դեղին մը՝ որ արգահատանքը կը շարժէ, եւ իր այտերուն մոեթ կարմիր, գրեթէ կապոյտի չալող բոլորակները, արիւնը հոն մեռածի տպաւորութիւնը կը թողուր: Բայց ասով հանգերձ, կը կրկնեմ, ամբողջութիւնը վաշտող ազդեցութիւն մը չէր ըներ վրադ եւ կը համակրէիր, որուն պատճառն ալ թերեւս չէր ուրիշ բան, եթէ ոչ իր աչքերը, որոնց՝ հիւսիսայգին նմանութիւնը կը բաւէ գաղափար մը տալու համար: Խորունկ, ներքին, անթարթ ու թաքուն ճառագայթում մը որ չէր ծաւալեր, չէր տաքցներ, չէր մագնիսացներ, առջի բերան աչքիդ չէր զարններ, ինչպէս արեւին ճառագայթները, չէր շլացներ վերջապէս, բայց ինքնամիտի, եռանդուն, փայլուն ու կատուի մը՝ գիշերին մէջ փայլող աչքերուն պէս փոսփորուտ ու պսպղուն բան մը ունէր:

Տարօրինակութիւն մըն էր որ, այնչափ աղուոր աղջիկներուն մէջէն, որոնց հետ սիրով էինք այնքան, ասիկա միայն եւ այն ալ, առջի օրէն, բուռն կերպով սիրահարեցաւ ինձի: Բայց երբոր սիրահարութիւն կ'ըսեմ, պէտք է հասկնալ սա հիւսիսի ազդեցութիւն ու անկլօ-սաքսոններուն մօտ, կա՛մ իտէալ, տնիրականալի բան մը կամ բան մը որ քարոզիչէն պէտք է սկսի, վերջէն ֆլիրթի, մարմնական հրճուանքի ու մանաւանդ սերնդագործութեան մէջ լուծուելու համար, մինչդեռ ուրիշ տեղեր, ատոր միշտ հակառակն է որ կը պատահի: Ուրիշ տարօրինակ զուգադիպութիւն մըն ալ ան էր որ, ան, Նորվեկուհին, այդչափին մէջ, միակ աղջիկն էր որ, իր մայրենի լեզուէն զատ, գերմաներէն եւ ռուսերէն գիտնալով, ոչ անգլիերէն, ոչ ֆրանսերէն բառ մը գիտէր, հետս կարենալ խօսելու համար, եւ այն ատեն . . . ո՞վ գիտէ . . . : Բնական է որ իր թաքուն զգացումները ուրիշին միջոցով չէր որ պիտի կրնար հաղորդել ինձի: Որով, միակ աղջիկն էր ան, որ ամենէն աւելի փափաք ունէր հետս խօսելու ու չէր կրնար: Կարելի չէ ըսել որ միեւնոյն փափաքն ալ ես ունէի իրեն համար, բայց տարակոյս չի կայ որ հետզհետէ հետաքրքրութիւնս կը մեծնար իր լուռ հայեցումներուն հանդէպ եւ կ'ողէի աւելի մօտէն յառիւ, միբնուիւ, լողալ հիւսիսայգին մէջ որ սկըսած էր զիս պաշարել, անհանգիստ ընել, իփոսոացնել:

Գրեթէ այն բոլոր ժամերուն՝ ուր սալօնը ըլլալուս վատահ էր, ինքն ալ միշտ հոն

կ'ըլլար: Եւ շատ անգամ կը պատահէր որ մէկը հիւանդ, միւսը այցելութեան դա-
ցած, ուրիշ մը չեմ գիտեր ինչ ընելու զբաղած ըլլալով, մինակ կը մնայինք սալօնին
մէջ: Ես ամէն լեզուէ լրագիրներ ու գիրքեր ունէի, ան՝ անվերջանալի ձեռագործ մը:
Բայց խիստ բազմաթիւ այն ժամերուն մէջ ուր դէմ դէմի եղանք, մինակ կամ ոչ,
չեղաւ. անգամ մը որ աչքերս վեր վերցնէի եւ ինքզինքս հիւսիսայգին շողերուն մէջը
ողողուած չի գտնայի: Առաջին օրերէն վերջը այնպէս մը ըրաւ որ, վերջապէս յաջո-
ղեցաւ առանց յայտնի ընելու, ինծի խիստ մօտ տեղ մը նստիլ եւ ճիշդ գէմս: Այլ ժա-
մերով հոն էր: Երբ ուրիշ աղջկան մը հետ քիչ մը աւելի սիրալիր ու հետապնդող
կերպով մը տեսնուէի նախանձի ամպեր կ'անցնէին հիւսիսայգին առջեւէն, անձրեւե-
լու տրամադիր, իսկ երբ մինակ ըլլայինք եւ գլուխս վեր առնէի իր նայածքը խմե-
լու ու անով գինովնալու համար, յանկարծ թեթեւ ժպիտ մը կը ժայթքէր, որուն մէջ
անբացատրելի խայտառք մը կը դողդղար:

Սեղանին վրայ ալ, ուր հարկադրուած էինք իրարմէ քիչ մը հեռու ըլլալու, դէմ
դէմի դրուած հայելներուն մէկ խաղովը իրար կը դիտէինք: Կարծես տաս-տասներ-
կու տարեկան տղաքներ ըլլայինք, ուր մի միայն նայուածքով ու ասանկ խաղերով
կարելի է գոհանալ: Գիշերները ճաշէն երկու ժամ վերջը ալ մարդ չէր մնար մեր եր-
կուքէն դատ: Իր մայրը ու քոյրն ալ, սենեակներն կը քաշուէին, բարի գիշեր մաղթե-
լէ ետքը: Անկից վերջը մինչեւ կէս գիշեր, մնացած երկու ժամերը մէկտեղ կ'անցը-
նէինք, դէմ դէմի, գրեթէ զուլս զուլսի, համր, անշարժ, անխռով: Երբէք չեղաւ
գիշեր մը, որ ինէ առաջ ելլար երթար պառկելու, եւ հաւաստի եմ որ եթէ մինչեւ
առտու ալ կենալու ըլլայի հոն, ան ալ տեղէն բնաւ պիտի չի շարժէր: Եւ հրը ալ
աչքերս յոգնած ու միտքով ձանձրացած ոտքի ելլայի եւ բարեւէի դայն, թէեւ միշտ
նոյն խիստ շնորհալի ու համակրական կերպովը կը պատասխանէր, բայց իր նայուած-
քին մէջ տեսակ մը արտայայտութիւն կը զգայի ուր կարծես կը մեղադրէր զիս, իբր
թէ անհաւատարմութիւն մը գործած ըլլայի ես իրեն: Վայրկեան մը վերջը ինք ալ
կը մեկնէր:

Օ՛հ, ի՛նչ խաղաղ, միօրինակ, անվերջանալի գիշերներ էին անոնք որոնք սակայն
վերջացան: Սկիզբները, ի՛րաւ է որ հետաքրքրութիւն ու հաճոյք կ'իմանայի միշտ
դէմս ունենալով, վրաս յառած տարօրէն այդ նայուածքը ուր խեղճ աղջիկը իր բոլոր
սիրտը, հոգին, լեզուէն էր ամփոփած: Իր աչքերը կը խօսէին: Եւ սակայն ես տրա-
մադիր չէի մտիկ ընելու, որոնք ապահովաբար զիս քարոզիչին մօտ երթալ պիտի ա-
ռաջարկէին, մինչդեռ ես տակաւին շատ մը արկածներու էի ծարաւ: Իր մշտափոփոթ
ժպիտը, գեղաշար ակուններու վրայ, գուրգուրացող մայրիկի մը տպաւորութիւնը
կ'ընէր վրաս, որ շատ աղէկ կը ներդաշնակուէր իր ու իմ տարիքին մէջ եղած մեծ
տարբերութեան հետ: Կը յիշէի մայրս որ անքուն կը հսկէր զպրոցական պարտակա-
նութիւններս պատրաստած պահուս կամ քննութիւններու չաքնուն: Չեմ գիտեր
ինչո՞ւ համար սակայն, երբ ամէն մարդ ժամը տառնին կը քաշուէր կ'երթար, ես ալ
չէի կրնար միեւնոյն բանը բնել. նայուածքը դամած կ'ըլլար զիս եւ ինքզինքս ան-
կարող կը զգայի շարժում մը ընելու:

Մէկ գիշեր մը սակայն, վերջին գիշերներէս մէկը, սենեակս գացի, — փոխանակ
սալօնին, — ճաշէն անմիջապէս ետքը, հագուստներս փոխելու, զիտակս առնելու հա-
մար, որովհետեւ Սիկիլիոյ ողողեալներուն համար, արքայական հովանաւորութեան
տակ արտաքոյ կարգի ներկայացում կար այդ գիշերը, Քալպիքիա Ռուսփիքաւա, օրե-
րա եւ ի Մաթիսուլի, տոսմ: Կրկին հրաշալիքներ: Սենեակս քաշուելէս հասկցած էր
որ, ամիսուան մը սովորութիւններուս մէջ խախտող բան մը առաջ եկած էր այն զի-
շերը, ինչպէս ճեղք մը պատի մը վրայ, թէեւ ինքզինքը խաբելով, ձեռագործը ձեռքը

ճամբուս վրայ, մէկուն հետ խօսքի բռնուածի պէս կըսպասէր կոր, յուսալով որ թերեւս զեռ կը մնամ: Բայց երբ տեսաւ գիշերուան արդուղարդով մեկնիլս եւ զիրենք բարեւելու վրայ, ուղղեց ինծի նայուածք մը զոր բնաւ չի պիտի մոռնամ, եւ բնաւ պիտի չի կրնամ ալ նկարագրել, այնչափ բարդ, այնչափ աղէկտուր, անրացատրելի բան մը ունէր իր մէջը:

Հետեւեալ գիշերը, թէեւ միտք չունէի դուրս ելլալու, բայց խորհեցայ խաղ մը ընել: Նորէն սենեակս մտայ եւ կը հաւտամ որ խեղճ աղջիկը գէշ քառորդ ժամ մը անցուց: Մազերը աւելի տոգոյն, նայուածքը աւելի բոցավառ, հասակը աւելի պիրկ, այտերը աւելի կապոյտ եղած էին: Բայց երբոր ձեռքս գիրք մը սովորականին պէս եկայ տեղս նստեցայ, տեսնալու էր ամբողջութեան յորդումը, զէմքին ճառագայթումը ու շնորհակալութեան արտայայտութիւնը այն նայուածքին մէջ զոր ունեցաւ: Ծայրայեղ անձկութենէն անսահման հրճուանքի մը մէջ էր թաւալած, եւ իրեն առանկ կուգար թերեւս որ, ալ միշտ այդպէս պիտի մնայինք հոտ ամիսներով, տարիներով, զէմ գէմի, գլուխ գլուխի, աչք աչքի մէջ: Այդ վայրկեանին ապահովաբար աշխարհի երջանկագոյն արարածն էր, եւ այդ վայրկեանն ալ թերեւս իր կեանքին ոչ նուազ ամենաերջանիկ պահը եղաւ:

Բայց օրերը անցնելու վրայ էին: Ամիսն ալ ոչ նուազ դառնալու վրայ էր: Այն օրը կէս գիշերին պէտք էր մեկնիլ: Ամէնքն ալ ժամը տասնին, իրենց պառկելու սովորական ժամերնուն, ինծի փոխանակ բարի գիշերի, բարի երթ, հանգիստ ճամբորդութիւն մաղթելէ ետքը մեկնեցան: Ինք մնաց: Դէմ գէմի նստած այնպէս մը կ'աշխատէինք, իրար կը գիտէինք ու կը ժպտէինք որ, իբր թէ բնաւ բան մը պատահած չըլլար եւ ամէն գիշերուան պէս, իբր թէ պիտի բաժնուէինք, հետեւեալ օրը նորէն տեսնուելու յոյսով: Մինակ ճամբորդութեան հազուոտներս խորթ նօթ մը կը դնէին սալօնին սովորականութեանը մէջ: Կէս գիշերէն շատ առաջ, ինծի իմացուցին թէ կռքս եկած էր եւ կըսպասէր: Ոտքի ելայ, առաջին ու վերջին անգամը ըլլալով ձեռքը թօթուեցի եւ առաջին ու վերջին անգամը ըլլալով խօսեցանք իրարու հետ:

— Գիշեր բարի, Օրիօ՛րդ . . .

— Bon voyage! Monsieur.

Բայց հակառակ ինքզինքը բռնել ուղելուն, չի դիմացաւ յուզումին եւ բոլորովին դուրս ելած չէի զեռ սալօնէն, երբ տեսայ որ խորտակուած ինկաւ բազմոցին վրայ, արցունքոտ աչքերուն վրայ բռնած, ժանեկազարդ ու նրբօրէն բանուած թաշկինակ մը, որուն մշուշոտ ծալքերուն ետին, հիւսիսայգը կը մթագնէր . . . :

(ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏՈՉՄԻԿ)

Թերթիս մամուլը դրուած պահուն ցաւով կ'իմանանք թէ Գարակէօզեան ընտանիքը զժբաղդութիւնը ունեցաւ կորսնցնելու ՏԻԿԻՆ ՆԵԿՏԱՐ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆԸ, քոյր Գրիգոր էֆ. Գարակէօզեանի եւ մայր՝ Յովհաննէս էֆ. Գարակէօզեանի: Խմբագրութիւնս այս տխուր առթիւ կը փութայ իր ջերմ ցաւակցութիւնները յայտնել բովանդակ Գարակէօզեան Գերդաստանին, որուն երէց եւ ամէնէն համակրելի զէմքերէն մէկն էր հանգուցեալ Տիկինը:

Յուզարկաւորութիւնը տեղի կ'ունենայ այսօր, չաբաթ ժամը Յին (Ը. Թ.) Բերայի Ս. Նրբորդութիւն Նկեղեցւոյն մէջ, ուրկէ հանգուցելոյն մարմինը պիտի փոխադրուի Շիշլիի Ազգ. Գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար Գարակէօզեան ընտանիքին յատուկ դամբարանին մէջ: